1861, ЛЬВІВ

У вітряний похмурий день, четвертого листопада, до щойно побудованого львівського вокзалу першим потягом з Перемишля прибув пан у дорогому сюртуку, краватці-метелику й у картатих штанях. Його права рука з пещеними пальцями лежала на ціпку з руків'ям у вигляді позолоченої мавпячої голови, а лівою пан притримував капелюха, коли сходив на перон.

Поїзд зустрічали оркестр і міські чиновники. Гіркуватий дим і гаряча пара з локомотива линули вгору, під металеве склепіння з блискучими заклепками. Скинувши капелюха, пан усміхнувся міським урядникам, але ні з ким не заводив розмови і скоро загубився в натовпі, що вітав початок залізничного руху. За чверть години пан уже їхав у електричному кебі, в якому водій сидів високо і позаду салону, а пасажирові відкривалася чудова панорама міського життя: ще здалеку привертав увагу дирижабль, що висів просто над центральною площею і до якого вряди-годи курсувала екскурсійна плетена гондола. На бруківці впереміш рухалися важкі кінні повозки з ринковим крамом, віслюки тягнули таратайки, навантажені буряками й морквою, значно рідше

траплялися масивні парові екіпажі, що везли заможну публіку, або ж поліційні самоходки, в яких, навпаки, тільки водій мав відносний комфорт, а решта охоронців порядку звисали над дорогою, ухопившись за спеціальне поруччя.

Навколо готелю «Жорж» чатували носії багажу: геть усі — інваліди війни, яким коштом цісарського уряду даровано механічні протези. З латунними руками, які вони натирали, немов лицарські обладунки, до блиску, з рипливими механічними ногами, на візках, що рухалися завдяки коліщатам і пружинам, носії підсувалися до чергового сподіваного клієнта, який розраховувався з візницею й мав намір оселитися в готелі.

Пан, що прибув із Заходу, поглянув у їхні очі: у когось були сірі, у когось — майже безколірні, у когось — густі й карі, мов свіжий чай, а в когось одне око було застигле, скам'яніле, немов побачило щось таке, від чого неможливо відірватися. Пан не мав багажу, але він кинув кожному з носіїв по монеті, й вони мовчки проводжали його до дверей готелю, рухаючись слідом, немов почесний ескорт.

У «Жоржі» на пана чекали. Поштивий служка на рецепції вклонився і провів прибульця до ліфта, що зовні був увесь у заклепках, лише набагато менших, ніж на опорах нового залізничного вокзалу. На третьому поверсі служка відчинив двері кабіни, оббиті зсередини дутою червоною шкірою, і пан опинився в просторій залі, до якої денне світло потрапляло крізь засклену стелю. Назустріч йому з-за столу підвелися двоє багато вбраних чоловіків, і всі навзаєм вклонилися:

— Цього разу пан із Заходу прибув вчасно, — сказав добродій з азійськими рисами обличчя, але теж убраний

по-європейському: поверх сорочки мав камізельку, а на шиї — модну хустку.

— Технічний прогрес просувається швидше, ніж можна було уявити, — відказав на таке не надто чемне привітання новоприбулий. — Шлях із Берліна до Відня забрав лише шість годин. Ще два роки тому доводилося плентатись три дні!

— Епоха механіки! — подав голос третій пан. Він був із широкою бородою, мав прямий ніс із легкою горбинкою, а в кишеню його камізельки опускався золотий ланцюжок від годинника. Очі пана були глибоко сині, немов морозяне небо Півночі. Від того погляд його видавався холодним, хоча дивно вабив. — Пара рухає світом. Дирижабль летить до Нового Йорка три доби! Подумати тільки! Пароплав ішов туди два тижні!

— Ваша правда, панове, цікаві часи, — сухо сказав чоловік зі Сходу і підсунув стільця до столика, за яким товариство засідало. На столику були три бокали та пляшка шампанського у срібному відерку з льодом.

Раптом над ними промайнула тінь, і всі троє позадирали голови. Крізь скляний дах легко було помітити силует великого шуліки, що кружляв над містом.

— Шуліка — це вражає і наводить ляк! — засміявся пан із Півночі. — Мені видається, він спостерігає за нами!

— Подейкують, дух старого Темуджина випорпав руку із вічної мерзлоти і передає всім вітання, — сказав пан зі Сходу.

— Останнім часом знову підводить голову всіляка чортівня, — завважив пан із Заходу. — Ви чули? Галицькі опирі

вкотре шукають, де прилаштувати свої грішні душі. Бажано безкоштовно та гуртом.

— А що сталося з їхнім попереднім помешканням? — спитав пан зі Сходу.

— Господар, як водиться, сам переселився в кращий світ. Кажуть, опирі тепер сидять під землею, пиячать і страшенно вередують.

— Коли душа не тримається тіла, то й характер псується, — погладив бороду чоловік із Півночі. — А зіпсуті характери спричиняють непорозуміння, які виливаються у суперечки, конфлікти, бійки та навіть війни.

— Невже ви вірите, пане, що знов розпочнеться війна між Північчю, Заходом та Сходом? — з награним здивуванням запитав чоловік із Заходу і раптом щосили вперіщив пана зі Сходу по чолу ціпком. Пан зі Сходу заточився й упав, перекинув столика. Шматки битого скла і колотої криги розлетілися підлогою.

Негайно пан із Півночі дістав з-за пазухи невелику сокирку й ударив нею пана із Заходу в груди — на його сюртук і камізельку бризнула кров, а сам пан відразу обм'як і сів долі. Переляканий служка, що мав догоджати панам, прошмигнув попід стінкою й вискочив геть із зали.

Цієї миті гримнув постріл: пан зі Сходу, лежачи в уламках скла та льоду, тримав у руці маленького револьвера. Куля пробила піджак пана з Півночі там, де серце, і він тяжко впав долілиць, перекидаючи стільці.

Пан зі Сходу вмочив пальці у кров із рани на чолі, поглянув на них і знепритомнів. Пан із Заходу, сидячи на мармуровій долівці, спробував підвестися, опираючись

на ціпка, але не зміг. Тоді поглянув у рубінові очі мавпи на руків'ї:

— Ось так усе й буде: знову всі розійдуться без переможця!

Пан зі Сходу ще подавав ознаки життя, хоч і стікав кров'ю. Пан із Півночі лежав долілиць нерухомо, лише на його правиці посмикувався безіменний палець із великою каблучкою, прикрашеною зеленкавим діамантом.

— Нашим душам теж би придалося десь сховатися, — сказав чоловік із Заходу. — Невже в пальцях?

Шуліка, що кружляв у небі над Львовом, усе це добре бачив. Він чув, як грали на Ринку вуличні музики, що невтомно крутили ручки своїх катеринок і дмухали в мідні труби. Він навіть завважив, як добре вбраний міщанин залицявся до панянки в модному капелюшкові, що закликала заходити до крамниці солодощів. Він узяв її руку, щоб поцілувати, але раптом відсахнувся: під білою рукавичкою був холодний метал.

1844, КИЇВСЬКА ГУБЕРНІЯ

Ранньої осені 1844 року, коли сонце таки пірнуло за чорний обрій (а видавалося, що так і не впаде, затримається надовго), попід Корсунем, з'їхавши на запилене узбіччя, стала валка важких возів — маж. У кожний було запряжено по двоє або по четверо волів, які, зупинившись, зітхали, аж ніби стогнучи. Сьогодні вони подолали понад сотню верст і мали подолати ще стільки ж із гаком завтра, щоб доставити лящів, судака та стерлядь, лискучу спритну щуку і банькатих чорноморських бичків — кожен завбільшки як обсмажене курча —

до Києва на торговисько. Чумаки поскидали сірі від пороху сорочки, під якими ховали круто прокопчені тіла, знімали упряж із зажурених волів, плескали їх дружньо по м'яких боках, зганяючи хмари мух, давали пастися, кидали ячмінь. Чумаки були приземкуваті, міцно збудовані, мали великі долоні з короткими пальцями і майже чорну шкіру. На обличчях висушені, мов сіно, вуса та очі зі зморшками усмішок. Вряди-годи блискали ряди зубів, жовтих від тютюну.

Чумаки звично порядкували, облаштовуючи нашвидкуруч табір. Один розкладав вогнище із сухостою. Інший викидав з діжки слизьких рибин зі зляканими очима, і вони негайно вкривалися порохом на узбіччі, начеб шаром борошна. Невдовзі мала бути вечеря, а ще вдосвіта після нетривалого сну чумаки планували вирушити далі.

Один із них — меткий, жилавий, з випнутими вилицями та зосередженим поглядом — дістав із воза ослінчика та поставив біля вола з поламаним рогом. Чумак зняв із тварини велике рядно, що було вчеплене до упряжі простими дерев'яними застібками, і стало видно великого просмоленого корка, яким крутий бік вола був закоркований, наче велетенська діжа. Чумак обережно витяг корка й обтер ганчіркою, тоді запалив від вогнища смолоскип і зазирнув усередину вола. Там побачив малі й великі шестерні, обляпані мастилом, які тепер, коли віл пасся, майже не рухалися й ледь поблискували. Під шкірою вола ховався начеб великий годинниковий механізм, що ніяк не заважав тварині, а можливо, був призначений допомогти їй у важкій нелюдській праці.

Побратими завели повільно «Новий край» на три голоси:

Як спочине день,
Як ніч розіллється,
Підемо в новий край,
У новий край, де печалі нема,
Де журба сміється,
Журба сміється.

Як лелеки у вирій,
Минаючи бурі,
Так і ми у новий край,
Новий край, де старий козак
Люльку курить,
Люльку курить...

Чумак узяв відро з густим чорним дьогтем для змащування осей і трав'яним пензликом похляпав на механізм.

— Та ти хоч все залий, Охріме, до Києва як до неба рачки! — крикнули йому від вогнища, де жадібні язики полум'я вже жваво лизали чорний казан.

— А я й не беруся, — розважливо відказав Охрім, закорковуючи назад свого вола. — У Стеблеві є один старий священник. Він зробить.

— Ага, бісів повиганяє, — від товариства біля вогнища лине щирий регіт.

— Уже й отаман згоду дав, — навіть на секунду не знічується Охрім. — Їдемо зрання, тут і десяти верст немає.

— Та тут усі двадцять, небораче! — І знову регіт.

Повечерявши юшкою, чоловіки поснули, лише вартовий довго вдивлявся у небо, а тоді й сам запозіхав і прихилився спиною до верби. Воли паслися, а небо вдалині над обрієм ніби сивіло далеким невловимим світлом. Коли котрийсь із волів піднімав свою велику голову від пасовиська, в його зіницях теж відблискував той вогонь.